

A.E.T.'UNA ENTEGRASYONUMUZUN DOĞURABİLECEĞİ KONJONKTÜREL ve STRÜKTÜREL SAKINCALAR

Dr. Cafer UNAY

GİRİŞ

İkinci Cihan harbinden harap bir durumda çıkan batı Avrupa ülkeleri, gerek millî ekonomik politikaları ve gerekse uluslararası işbirliği gayretleriyle kalkınma mücadelesine yeniden başladılar. İkinci cihan harbini takiben Avrupa ülkelerinin harcadıkları gayretler ve elde ettikleri sonuçlar ; A.B.D. nin, Japonya'nın ve hatta sosyalist ülkelerin 1949 yılında kurduğu ve 1962 yılında faaliyete geçen C.A.E.M. (Conseil de l'aide économique mutuelle) ile karşılaş-tırma yapılamayacak bir seviyede kalıyordu.

Bu durum karşısında, devamlı ve dengeli bir gelişmeyi istikrarlı bir şekilde sağlamak, hayat standartlarının daha hızlı olarak yükselmesini temin etmek, üye devletlerin ekonomik politikalarının tedricen yakınlaştırılması suretiyle ekonomik faaliyetlerin ahenkli biçimde gelişmesini teşvik için 25 Mart 1957 de imzalanan Roma anlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu.

O E C E dahilinde büyük bir serbest mübadele bölgesi kurulmasını hedef alan müzakereler 1958 yılında Fransa tarafından kesilince, İngilterenin teşvikiyle yedi OECE ülkesi aralarında 21 Temmuz 1959 da AELE'yi (l'Assocratiön Européenne de Libre-échange) kurdular.

Böylece dünya ticareti, Kuzey Amerika ve Japonya hariç tutulursa, bu üç kutbun etrafında oluşup gelişmeye başladı.

Uluslararası ticaretin bu gelişimi karşısında, Türkiye Otarsık bir politikaya olanak sağlayacak kompleks bir ekonomiye sahip olmadığından; hemen hemen Yunanistanla aynı tarihlerde A.E.T. una üyelik talebinde bulundu. Zira «siyasi, iktisadi ve askeri anlaşmalarla ve kültürel bağlarla sıkı bir şekilde bağlı bulunduğumuz bu milletler camiasının oldukça radika sayılabilecek bir politika takip etmesi karşısında Türkiye'nin hareketsiz kalmasına imkân görülemezdi». (1)

Türkiye'nin katılabileceği bölgesel örgütün, geniş bir pazarla milli ekonomileri sıkı münasebete koyması söz konusu olablirdi. Yoksa rijid milli ekonomik planların ortak güdümü ile oluşan bir bölgesel birliğe katılmamız düşünülemezdi. Zaten Türkiye Avrupa Ekonomik Konseyinde ve OECE de yerini daha önce aldığından, Türkiye AET sına katılma kararı ile sadece politik bir karar almamış, aynı zamanda ekonomik kalkınması içinde bir seçimde bulunmuş ve Avrupa modelini kabul etmiş demektir (2).

O halde Türkiye AET una nazaran «daha az nüfusundan oluşan, politik emelleri çok çeşitli bazı üyeleri tarafsızlık statüsüne sahip, değerleri ise A.B.D. lerine angaje olmuş ve bunlardan portekiz bir tip diktatör statüsüne sahip ve yedi ülkeden dördüde kurumsal monarşiyle idare olunan» (3) AELE ye üye olabilir miydi? Öte yandan AET unun Türkiye üzerindeki etkisi AELE nin etkisini çok aşırıyordu. Kuşkusuz bölgesel bir birlikde Üye devletlerin yapılarının benzerliği birliğin başarısı için önemli bir kolaylık sağlar. Hatta «Bugünkü Türkiye'nin politik gelişmesi, açık olarak, ekonomik ve sosyal gelişmesini aşmaktadır» (4). Bu görüş açısından Türkiye'nin AELE ye değil AET una üye olması politik olarak daha uygundu.

Politik ve ideolojik nedenler, Türkiye'nin AET' una entegrasyonundan doğabilecek ekonomik sonuçları unutturacak kadar kuvvetli sayılamazdı. Ülkemizin Coğrafi durumunun avantajları, damog-

-
- (1) Besim ÜSTÜNEL : Milletlerarası İktisadi Birleşmeler teorisi Ankara 1960 s. 163.
 - (2) Z. MÜEZZİNOĞLU : A.E.T. ve Türkiye, İstanbul 1967 s. 45.
 - (3) Jacques et Colette NEME : l'Economie Européenne, Thémis 1970. s. 20.
 - (4) M. Duverger : Le pays d'Atatürk, Ministère du Tourisme et de l'information. Ankara 1960 s. 9.

rafik yapısı, hayat seviyesi ve ekonomik faaliyet çeşitleri incelendiğinde açıkça görülebileceği üzere Türkiye Ekonomisi, Avrupa ekonomisine kıyasla gerçekten zayıftı.

Ayrıca ideolojik ve politik işbirliğinin ekonomik entegrasyonu gerektirip gerektirmemesi söz konusu oluyordu. Birçok Avrupa ülkesi AET ülkeleriyle politik ve idolojik ilişkilerine rağmen bu birliğe üye olmamışlardı. Türkiye, AET dışında kalabilirdi, belki bu durumda ekonomik ilişkilerini diğer ülkelerle geliştirmediği takdirde, ekonomik tecerrüt (isolement) politikasının zararlı sonuçlarına uğrayabilecekti.

Öte yandan özellikle ekonomik açıdan küçük ülkeler için ekonomik yalnızlık fikri müdafada olunamayacağından, Türkiyenin AET'üne üyeliğinin faydalar sağlaması mümkün idi (5). AET'üne üyeliğimiz (l'Association) dış ticaretimizi geliştirmek, Türkiyeye mali yardım sağlamak ve taraflar arasındaki ekonomik farkı tedricen azaltmak suretiyle neticede tam entegrasyonu amaçlıyordu (6).

Diğer yandan AET üyelerinin politik, ideolojik ve hatta ekonomik menfaatleri, kalkınma seviyesi nisbeten düşük olsa bile hür dünya ile karşı ideolojiyi temsil eden blok arasında coğrafi yerini alan Türkiyenin AET'üne girmesini gerektirmezmiydi? Bir defa, Türkiyenin S.S.C.B. ine olan ihracatının toplam ihracattaki payı, 1950 de % 3 den, 1967 de % 5,4 e; aynı şekilde, S.S.C.B. den olan ithalatımızın toplam ithalatımızdaki payı, 1960 da % 1,3 den 1967 de % 4,1 e yükselmişti. Bu nedenle Türkiyenin AET. dışında bırakılması halinde, ticareti ile doğru bloku Ülkelerine bağlanmak ihtimali vardı. Uzun vadede dış ticaretimizin bu yönde bir gelişimi de politik sorunlar doğurabilecekti. Yunanistan misâlinde sorunun bu yönü, daha fazla önem kazanmış ve AET ile arasındaki ortaklık anlaşmasında politik anlam ağırlığını hissettirmişti (7).

Ülkemiz ise AET'üne bir namzet üyelik (association) anlaşmasıyla katılmakla gerek tecerrüt (isolement) politikasını gerekse tam

(5) Ülkelerin ekonomik büyüklüğünü belirtmekde S. Kuznets nüfus miktarının önemli olacağı fikrine karşılık, F. PerrouQ gayri safi dahili üretimin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.

(6) Cafer Unay : l'Associotion de la Turquia à la CEE (Thèse), Strasbourg, 1972.

(7) Le Monde du 1.4.1961 : La Grèce rejoint le Marché Commun.

Konjonktürel ve Strüktürel Sakıncalar

üyelik halinin ortaya çıkaracağı sakıncaları kısmen ortadan kaldırmıştır. Denmektedir ki zamanla beraber hazırlık dönemi, geçiş dönemi son dönemi takiben tam uyum sağlıyacak namzet üyelik anlaşması, sıradan bir entegrasyonun sakıncalarını bertaraf etse bile bu anlaşmanın başarısı esas olarak aşağıdaki hususlarca tayin olunacaktır :

- Tarafların ekonomik kalkınma seviyesi
- Taraf ekonomilerin büyüme hızı
- Yapılacak anlaşmaların kapsamı

A.E.T. ile olan anlaşmalarımızın yeniden gözden geçirilmesi gereğine ilişkin fikirlerin belirttiği ve hedef olarak aldığımız kalkınma hızına ulaşamadığımız bir dönemde; Türk ekonomisinin geçiş dönemi için yüklediği sorumlulukları başaramaması halinde doğabilecek sorular tam üyelik halinin doğuracağı sonuçlara benzetmek kabildir. Zira taraf ekonomilerini kalkınma seviyeleri birbirine yaklaşımadan ve yapısal benzerlik az çok sağlanmadan başlatılan entegrasyon, Türkiye'nin sorumluluklarını yerine getirmede sorunlar doğurabilecektir ki bunları ikiye ayırmak mümkündür. Kısa vadeli konjonktürel sorunlar ve uzun vadeli strüktürel sorunlar.

I.— Entegrasyonun ortaya çıkaracağı konjonktürel sorunlar :

Türk Ekonomisinin Avrupa ekonomisiyle karşılaştırmasını yapacak bir araştırma, ekonomimizin değişmeyen verileri, halkın tahsil seviyesi, nüfusun dinamizmi, kalkınma seviyesi ve nihayet ekonomik faaliyetlerin yapısı bakımından arada büyük farklılıklar bulunduğunu gösterecektir. (8) Gerçekten entegrasyonu kolaylaştıran ve

(8) Bu hususta bakınız:

a) Cafer UNAY : Op. cit. ss. 26 - 103.

Andé MARCHAL : l'Europe solidaire V II. S. 13-22, yazara göre A.E.T. bir ekonomik birlik (unité économique) meydana getirmektedir.

c) P. E. JACOB and TEUNE : the Integration of political Communities. Philadelphia 1963 ss. (11-45). Yazarlara göre on faktör milletlerin entegrasyonuna tesir etmektedir. 1 — Coğrafi yakınlık, 2 — Homojenlik, 3 — Şahıs ve gruplar arasındaki münasebet, 4 — Birbirlerini tanıma, 5 — Müsterek menfaatler, 6 — Grupların motif ve karakterleri, 7 — İktidar ve karar sisteminin yapısı, 8 — Hâkimiyet şekli ve toplumun bağımlılığı, 9 — Hükümetlerin tesiri, 10 — Geçmiş entegrasyonlarla ilgili tecrübeler.

Uluslararası homojenliğe gelince bunu tayin eden faktörler on tanedir : Gelir, Eğitim, Sınıf yapısı, din, ırk, dil, etnik kimlik, kaabiliyet, karakter.

sağlayan faktörler dikkate alınca Türkiye'nin A.E.T. ülkeleriyle homojen bir ünite teşkil etmediği kolayca anlaşılır. Hatta bu verilerin kısa vadede değişikliklere uğrıyarak homojenliği sağlayacağı düşünülemez. «Milletler farklı ekonomik yapılara sahip olduklarından ve devletler hukuken egemen olarak aynı politik, ekonomik ve kültürel güce sahip olmadıklarından ötürü Altulardan herbiri ve yine herbirinin ekonomik sektörleri, ekonomik entegrasyona eşit şekilde katılamazlar» (9). A.E.T. nun felsefesine göre tarafların entegrasyonunu sağlayacak faktör pazardır. Bu nedenle fert, özel teşebbüs tüketici ve üretici topluluğu ilişkilerinin bir pazar da düzenleneceğinden, bireylerin yönelimleri nitel ve nicel engeller tarafından durdurulmamak gerekir. Aksi halde, ilerleyici bir süreç olan entegrasyon yavaşlar ve hatta duraklar. Bundan başka eğer entegrasyon bazı üyelere zarar ve diğerlerine fayda sağlayacaksa, bu ne üyeler tarafından ne de entegrasyon ideali açısından da savunulması güç bir tutum olur. Zira milletler ekonomi ve enformasyon gücü bakımından eşit olmaları halinde, üretim faktörleri ve mal hareketlerindeki liberalizasyon her üyeye mümkün olan maksimum menfaat sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

Eşit şartlar altında bulunulduğunda «entegrasyon kimin lehine işler sorusu «Herkesin lehine; bu takdirde herkes kazanmakta; yüksek kârlar, geniş ve hızlı kapital birikimiyle verimlilik yükselmesini ve neticede ücretlerin artmasını sağlamaktadır» (10) diye cevaplandırılabilir.

Bununla beraber, birleşen ülkeler ekonomik güçleri bakımından eşit değilseler, güçlü olanın ötekisi üzerinde ki hakimiyet (l'action dominatrice) mal ve faktör akımlarıyla, fiat ve enformasyon ile ve hatta tahmin üstünlükleri yardımıyla kendini göstereceklerdir. Zira güçlü ekonomide bulunan sürükleyici ünitelerin yarattığı mübadele önemli rol oynar. Aynı şekilde, faktörlerin hareket derecesi, söz konusu ekonomilerde aynı olmadığı için, kullanılan faktörlerin gelişmiş ülkeye doğru yönelmesi doğaldır (11). Örneğin Türkiyenin

(9) F. PERROUX : l'Intégration Économique. Qui Intègre? au bénéfice de qui s'opère l'intégration? Ec. app. 1966, s. 388.

(10) F. PERROUX : Op cit. s. 394.

(11) M. BYÉ : Unions Douanières et données nationales. Éc. App. 1950.

ödemeler bilançosu, çözümünü güç bir sorun doğurabilir ve entegrasyon sürecini bloke edebilir. Mal ve üretim faktörlerinin hareketlerinden olumsuz gelişme, iktisadi faaliyet hacminin ve istihdam seviyesinin düşmesine de gerektirir.

1.— Ödemeler Bilançosunun Açıklarının Çoğalması

Mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin serbest bakılması ile nitelenebilecek hızlı bir entegrasyon, başlıca üç sebepten ötürü ödemeler bilançosu açığını ağırlaştırabilir: İthalatın artması, dış harcamaların artmasına ve özel sermaye hareketleri.

A. — İthalatın Artması.

Gümrük duvarlarına rağmen, ülkemizde ithalatımız ihracatımızdan daha hızlı artmaktadır. A.E.T. unun ihracatımızdaki payı 1964 de % 33,5 iken 1971 de % 39,4'a yükselmesine karşılık; A.E.T. undan olan ithalatımızın toplam ithalattaki payı 1964 de % 28,7 iken 1971 de % 38,9'a yükselmiştir. 1972 yılında ise topluluğun ihracatımızdaki payı % 39,4 den % 39,2 inerek hafifçe azalmıştır. Altılıardan yapılan ithalatın toplam ithalatımıza oranı 1971 de % 38,9 iken 1972 de % 41,7'e çıkmıştır. «..... Bu tür bir gelişmenin, ihracatın ithalatı karşılama oranının yıldan yıla düştüğünü gören Türk hükümetinde bazı endişelerin doğmasına sebebiyet verecek nitelikte olduğunu da kabul etmek gerekir.» (12).

İthalat ve ihracatımızın gelişimindeki bu eğilim sadece 1964 - 1972 dönemine has olmayıp, uzun yıllardan beri beliren bir özelliktir. A.E.T. unun Türkiyenin temel ihracat ürünlerine sağladığı tercihlere ve ithalat kontrollerimize rağmen, memnuniyet verici bir gelişime kavuştuğumuz söylenemez. Dış ticaret dengesini sağlamak gayesi ile kamu otoritelerinin ithalatı kontrol ettikleri malumdür. Bu kontrol, tüketim malları değerinin 1963'deki 104,2 milyon dolar- dan, 1970 de 47,3 milyon dolara indirdi. Böylelikle toplam nüfusun % 2 sini oluşturmamasına rağmen, M. G. in % 50 sini elde eden sosyal bir sınıfın ihtiyacına daha çok cevap veren tüketim mallarının ithalata oranı ve miktarı azalmış oldu.

Bir başka husus : A.E.T. de olan ticarî ilişkilerimizde gümrük duvarlarının zamanla ortadan kaldırılması, ithalatı iki yoldan etki-

(12) 8. Ortaklık Konseyi Raporu s. 24.

liyecektir. Önce ülkemizde sosyal sınıflar arasında aşırı eşitsizlik ve A.E.T. ülkeleriyle aramızdaki fark, gösteriş tesiriyle (l'effet de démonstration) yapılan tüketimi arttıracaktır. Gösteriş tesiriyle yapılan bu çeşit masraflara daha çok kaliteli mallar cevap verir. Gelişmiş ülke ürünlerinin Türkiye'nin zengin ve orta sınıf üzerinde yarattığı masraf ve harcama artışlarının tasarruf meylini azaltarak ve dış ödemeler bilançosuna aleyhde tesir edeceği ve ülkemizin kalkınmasını frenliyeceği ise açıktır.

Gelişmede olan ülkelerin, sanayice gelişmiş ülkelerle temasa geçmesi, bu ülkeleri vaktiyle az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimini teşvik eden gelir eşitsizliğinin avantajlarından yoksul bırakmıştır (13). Bu bakımdan özellikle ülkemizde, ithalatın kontrolü sadece dış ticaret dengesinin sağlanması için değil aynı zamanda sermaye birikimini hızlandırmak içinde savunulabilir. (14). Bu gaye için «Hükümet zengin sınıfın tüketimini kontrol amacıyla orta ve düşük gelire sahip gruplarla devamlı münasebet halinde bulunmalıdır. (15).

Bir yandan ihracatın artırılması ve diğer yandan ihracatın kontrol edilmesi gereği dikkate alınmak suretiyle denilebilir ki: «Geri kalmış ülkelerin ticari politikalarını yöneltme biçimi, ekonomik kalkınma gayretlerinin başarısı üzerinde tesir eden önemli faktörlerden biridir» (16).

Mevcut koşullar altında, tüketim malları ithalatı yeteri kadar sınırlanmış bulunduğundan, mal hareketlerinin serbestiye kavuşması ve bu çeşit ithalatı arttıracak ve dış ticaret dengemizi olumsuz bir biçimde etkileyecektir.

İkinci olarak, entegrasyonun Türk ithalatı üzerine etkisi, ucuz olan bir AET' malının, pahalı bir Türk malına ikamesiyle olabilecektir. Türkiye'ye ithal olunmayan bir malın pazarını dikkate alalım, gümrüklerin kaldırılmasından evvel iki fiat seviyesi söz konusu idi ve bu fiat seviyelerin farkı, gümrük tarifelerinden daha yüksek olmazdı. Gümrüklerin kaldırılması tek fiat doğuracağından, üretim

-
- (13) D. Y. DELIVANIS : Croissance et Importation d'une région sous-développée Cahiers de l'ISEA - sêrie P. no. 3.
(14) C. UNAY : op, cit. ss. 474 - 483.
(15) G. MYRDAL : Une économie internationale, PUF. 1958 s. 274.
(16) G. MYRDAL : Op. cit. s. 360.

Konjonktürel ve Strüktürel Sakıncalar

randımanı, tarifelerin seviyesi ve nakliyat masraflarının tesiri altında, A.E.T. unun ucuz malı, Türk pazarında pahalı malın yerini alacaktır. Ayrıca nicel denetim tedbirlerinin ortadan kalkması da ithalatımızı yükseltmek yönünde etkili olur. Bu nedenlerle Türk ekonomisinin rekabet olanaklarının zayıflığı, ihracatımızın aynı ritim ile artmasını sağlayamayacağından, dış ticaret dengemiz olumsuz şekilde gelişecek demektir.

B. — Dış harcamaların artması.

Hizmet harcamalarının hiçbir kısıtlamaya bağlanmaması aynı biçimde Türkiye'nin dış harcamalarının artmasına neden olur. Ülkemizde dış harcamalara uygulanan nitel ve nicel denetim tedbirlerine rağmen, turizm ve dış seyahatlerde diğer görülmeyen kalemler hemen hemen her yıl açık vermektedir. Buna karşılık, A.E.T. ülkelerinde, bu kalemlerin denetimi Türkiye'ye kıyasla çok önemsiz kalmaktadır.

Bu kalemlere uygulanan denetim tedbirlerinin kaldırılmasından sonra, söz konusu kalemlerin gelirlerinde önemli bir artış bekleyemeyiz. Üstelik geçmişe ait gelişim, denetim tedbirlerinin kaldırılmasından sonra, bu kalem giderlerinin artacağını göstermektedir. Turizm ve dış harcamalar kalemi 1963 de 13, 1967 de 14, 1969 da 5 milyon dolarlık açık vermiştir; son üç yılda fazlalık verse de; diğer görülmeyen kalemler 1966 da 25, 1969 da 56 ve 1972 de 82 milyon dolar açık vermiştir.

C — Sermaye hareketleri.

Bu başlık altında, A.E.T. unun temel özelliklerinden biri olan özel sermaye hareketlerinin, Türkiye aleyhine dönebilme olanağından bahsolunacaktır. Ödemeler bilançosunda özel sermaye hareketleri 1963 de 21, 1966 da 30, 1970 de 58 ve 1972 de 35 milyon dolarlık fazlalık göstermektedir.

Ülkemizde bol doğal kaynaklara sahip olmasına karşılık bunları işletmede sermaye ve teşebbüs noksanlığı ile karşılaşmaktadır. Düşük hayat seviyesiyle nüfus yoğunluğunun zayıflığı satın alma gücünü yetersiz kıldığından özel yabancı sermayeyi ülkeye çekmek güçleşmektedir. Ücret seviyesinin düşük olmamasına karşılık, eme-

ğın yetecek nitelikte olmaması yabancı sermayeyi çekmekte güçlükler doğurmaktadır. Bunlara ilaveten yeterli altyapının yokluğu, ticari dağıtım kanallarının zayıflığı özel yabancı yatırımların cesaretini kırmaktadır.

Entegrasyonun ilerlemesi ile AET. unundan ülkemize sermaye akımının beklenildiği gibi gelişmeyeceği düşünülebilir. Zira unutulmamalıdır ki güçlü yabancı bir firma için yeni bir pazarı elde etmek o pazarda yatırımlarını artırmaktan daha ucuza malolabilmektedir. Bilindiği gibi gümrük duvarlarının kaldırılması Avrupa sanayisine yeni pazarlar yaratacaktır. Çünkü «dışardan gelen yatırımlar, gümrük duvarlarınca kısmen frenlenen ithalatın yerini alırlar. Bu teşvik unsuru gümrükler bilhassa milli sanayilerine sahip olmayan gelişmekte bulunan ülkeler tarafından gözetilir. O halde himayecilikleri haklıdır.» (17)

Ancak himayeciliğin varlığı, bu nedenle yabancı sermayenin teşviki ile, Türkiye'ye üretim faktörü temin ederek; bunlar yardımı ile daha hızlı büyümesine olanak hazırlar.

İşte söz konusu ekonomiler arasında eşitsizlik bulunması halinde, himayecilik ve hatta kısmi tecerrüt politikası, dışa tam açık olma halinden daha çok yabancı sermaye çekebilmektedir. Örneğin, dışa karşı himaye gören Avrupa pazarı, bilhassa A.B.D. lerinden gelen bir sermaye akımı yaratmıştır. Avrupa pazarı ile Türk pazarının olanakları hiç bir zaman unutulmamalıdır. Açık veya kapalı Türk pazarı yabancı mal akımını hızlandırırken, Avrupa pazarında yabancı sermaye için ilginç olmuştur. «İhracat ve dışta yatırım sorunun iki ayrı ifadesi olmayıp fakat aynı politikanın birbirini takip eden aşamalarını oluştururlar.» (18).

Öte yandan sermaye hareketlerine serbesti sağlanması Türkiye'ye yönelen özel sermayeler miktarına azaltılmakla kalmayıp keza Türkiye'de ki sermayenin zengin uluslara doğru akmasını da kamçulayabilir de «Eğer bir çeşit coğrafi istikrarsızlığı yaratan ilginç bir olayı belirtmezsek incelememiz tam olmayacaktır. Bu olay, gelişmiş bölgeler doğru sermayelerin yönelme eğilimidir. Bu eğilim, azalan

(17) Sylvain WICKHAM : L'Espace Industriel Europeen, Paris 1969, S. 56.

(18) André MARCHA : L'Europe Solidaire, VII cujas 1971 S. 175.

marjinal maliyetler ve dışsal tasarruf etgenleriyle açıklanmaktadır» (19).

Demek ki sermaye hareketleri, büyümeyi, bir ülkeden diğerine nakletme (croissance transmise) olanağından uzak bulunmakta ve ilgili teşvik tedbirleri alınmadığı takdirde dış ödemeler bilançosu açığında arttırabilmektedir. Ödemeler bilançosunda durumu lehde gelişen önemli tek kalem, dışarda çalışan Türk işçilerinin transferleri olacaktır. Fakat ekonomik dalgalar dikkate alınırsa ödemeler bilançosunu dengeye getirmede bu kaleme güvenmek sağlam bir politika olarak görülemezde.

Sonuç olarak süratli entegrasyon Türkiye'nin dış ekonomik dengesine bozarak entegrasyon sürecine frenler ve bloke eder. O halde kalkınma seviyeleri farklı buldukça, Türkiye AET^{*}una katılma girişiminde, entegrasyon hareketinin gelişimine eşit olarak katılamaz sonucuna varıyoruz.

2. — Ekonomik faaliyet ve istihdam seviyesinde düşme.

Genel olarak entegrasyon hareketi münavebeli iki gelişim gösterir; yıkım ve yeniden yapım (la destruction et la reconstruction). Daha sonra istihsal faktörlerinin mümkün olan en rantabl biçimde kullanılmasını sağlamak için, entegrasyon yıkımı (destruction) gerekli bir hastalık olarak kabul eder. Gümrük duvarlarının kaldırılmasını takiben, bazı faaliyetler normal olarak ortadan kalkacaklar ve kuruluş yerlerini iyi seçmiş diğerleri gelişecek ve nihayet birleşen ülkelerin hepsindeki istihsal faktörlerini dikkate alarak yeni faaliyet kolları ortaya çıkacaktır.

Oysa o zamana kadar firmalar kuruluş yerlerini seçerken daha çok tek bir ülkenin sunduğu olanak ve üretim faktörlerini dikkate alabiliydiler.

Biz Türkiyenin AET. una süratle entegrasyonunu, Türkiyeyi kabul edemeyeceği büyüklükte yıkıma götürebileceğinden kuşku duyarız. Geniş çapdaki böyle yıkımın meydana getireceği problemlerin çözümünün ise ülkemizin olanaklarını aşabileceği kanısındayız. Böylesine bir yıkım o zamana kadar dahilde kalan talebin dış yö-

(19) J. TINBERGEN : Les distorsions et leur correction Rev. d'Ec. pol. No. 1. 1958. s. 269

nelmesiyle içde faaliyet hacminin düşmesine ve istihdam seviyesinin azalmasını da birlikte getirecek demektir.

A. — Yurtiçi talebinin dışa yönelmesi.

Dahili talebin A.E.T. ülkelerine doğru yönelmesi, başka bir deyimle ucuz bir malın pahalı mala ikamesi birliğin sağlamaya çalıştığı ileri ihtisaslaşmanın gerekli şartıdır.

Türkiye için ticaret sapmasının genişliği ise şu unsurlara bağlıdır :

- Gümrük tarifelerinin seviyesi
- Nicel ithalat sınırlamaları
- Türkiye ve AET. undaki rakip ürünlerin fiat farkı.

Bu nedenle dışa yönelen iç talebin miktarı, gümrük duvarlarının ve benzer tedbirlerin kaldırılmasından sonra ekonomilerin rekabet kapasitesi tarafından saptanacaktır.

Aynı seviyede bulunan ekonomiler arasında bile mal ve üretim faktörü hareketlerinin hemen serbest bırakılması ile bir gümrük birliği arzu edilen biçimde gerçekleşmez.

Kısa vadede süratli bir liberalizasyon; ekonomik ve sosyal nedenlerden, üye devletlerin iyi gözle görmediği iflas, buhran, işsizlik, ızdırap, sermaye israfı gibi ekonomiyi altüst eden hoşnutsuzluklar da yaratır.

Hızlı yıkımı ortadan kaldırmak veya bunun ritmini azaltmak için, her üyeye gerekli değişikliklere adapte olmasına faydalı zaman vermek amacı ile gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi planlanmalıdır. Bu nedenle bir geçiş dönemi gerekli görülür. Eğer gümrüklerin kaldırılması, bir faaliyet kolunu yaşama olanağından yoksul bırakıyorsa girişimci işini tasviye edip yenisine yönelebilmek için yeterli zamana sahip olmalıdır. Aksi halde bu iş kolundaki teçhizatın battal kalması gerekir.

Yatırımların normal süresinin dikkate alınması, geçiş döneminin uzunluğunu tayinde ve bazı iş kollarında toplanan sermayeyi israftan kurtaran bir tedbir olarak, önemli bir unsur olur (20).

Üye devletler, önceki durumlarına nisbetle az sayılabilecek bir

(20) M. ALLAIS : I.Europe Unie, route de la prospérité s. 123.

ticaret sapmasını kabul edilebilirler; zira böyle nisbi olarak küçük bir sapmanın ne ekonomiyi ve ne de üretim yapısını altüst etmesi düşünülemez. «Entegrasyonun esasını oluşturan yapısal değişiklikleri, milli ekonomiye kabul ettiren bir sapma, yeniden canlanmayı ve gençleşmeyi sağlayacak gücü temsil eder» (21). Türkiyenin dışa karşı himayesi kuvvetli olduğundan, mal hareketlerine konan tahditlerin kaldırılması A.E.T. lehine Türkiye'nin kabul edemeyeceği geniş bir ticaret sapması yaratabilir. «Bu tip sapmalar ise, genişlikleri çok fazla olduğundan ve mecburi adaptasyonları gerektirdiklerinden zararlıdır» (22).

Böyle bir ticaret sapmasının sonuçları yüksek himaye gören sanayiler için çok ağır ve az himaye gören iş kolları için ise önemsiz olacaktır. Gerek kâr marjlarının yüksek olduğu bazı iş kollarında, fiatı düşürmekle sapmalar önlenbilirse de, tüm ekonomi için sapmaların genişliği taraf ekonomilerin rekabet gücünce tayin olunur.

«Gümrük vergilerinin varlığı dış ülkelerden olan ithalata mani olarak, döviz kurlarının düşmesini önler ve tüketicilerin sahip oldukları satınalma gücünün büyük bir kısmının milli pazarlarda harcanmasını sağlar» (23)

Yine bilindiği gibi müşterek pazarın geçiş safhası 12 yıl olarak saptanmasına rağmen, 10 yılda hedefe varıldı. Türkiyenin A.E.T. una katılmasında yüksek himaye gören sanayiler söz konusu olduğunda, «ne intibak devresinin 12 yıldan 24 yıla çıkarılması için elde edilecek hususi şartlar nede bu arada alınacak rasyonalizasyon tedbirleri, bu endüstrilerin faaliyetlerini idame ettirmelerine kâfi gelecektir» (24).

Geçiş döneminin müddeti müşterek pazarınkine nazaran daha uzun olsada, Türkiye istihsalinin yapısını A.E.T. ununkine adapte etmekte zorluklarla karşılaşacaktır. «Büyük bir ihtiyatla hareket, mümkün olan en kısa aşamalarla, milletleri, arzu edilmeyen adaptasyon zorluklarıyla karşılaştırmayacak yavaşlıkla ilerlemek gerekir. Fazla acelecilik fena sonuçlar doğurup, milli sanayi ve ziraat

(21) J. TINBERGEN : Op. cit. s. 258

(22) J. TINBERGEN : ibid.

(23) Henri GUITTON : Fluctuations et croissance économique, Daloz 1967 s. 340.

(24) Besim ÜSTÜNEL : OP cit. s. 178.

organizasyonunu bozup; tehlikeli politik raksiyonlar doğurabilir de» (25).

Özet olarak, gümrük duvarlarıyla yaklaşık olarak aynı gayeye hizmet eden tedbirlerin ortadan kaldırılması, Türkiyenin ekonomik menfaatleri ve entegrasyon ideali ile bağdaşmayan önemli ticaret sapmaları doğurabilir.

Böyle önemli bir sapmanın sonucunda ise yurt içindeki ekonomik faaliyetlerinin hacmi azalır. Başka bir deyimle, ithalatın ihracattan hızlı artması, olumsuz bir kanjonktürel ortam yaratır.

B. — İstihdam Seviyesinde düşme.

Ekonomimizin dayanamayacağı kadar süratli bir entegrasyon AET. undan olan ithalatımızı arttıracığından dahili tüketime nisbi olarak, daha fazla yabancı malla cevap verilecektir. Dış harcamaların artması, AET. undan gelen sermayenin yerini, ithalâta bırakması, milli sermayenin gelişmiş ülkelere akması nedeniyle; entegrasyon ilerledikçe ekonomik faaliyet hacminin düşeceği düşünülebilir. Bu gelişim yatırımların azalması, işsizliğin çoğalması, proje ve programların gerçekleştirilememesiyle ekonomik bir durgunluğa sebep olabilir.

«Halbuki himayecilik dışa yönelecek talebi milli pazarlarda muhafaza eder ve toplam iç talep seviyesi yeni kurulan birliğin ekonomimizden talebinin azalmasına rağmen aynı seviyede kalabilirse, bu nedenle himayecilik sonuç olarak milli yatırım ve kârların daha yüksek seviyede kalmasını sağlar. Böylece yabancı ekonomilerin aleyhine olsa bile, himayecilik ekonomide bir depresyonu önler ve hatta ekonomik hayatta canlanmayı sağlar.»

Olumsuz yönde gelişen böyle bir konjonktürün ekonominin gelişmesini frenlemesi doğaldır. Zira Türk ekonomisi kalkınmasının temel faktörü olan yüksek dahili talepten kısmen yoksul kalacak demektir. Dış ülkelere olan işçi akımı arzu edilen seviyeye ulaşmazsa üretim seviyesinin nisbeten düşmesi nedeniyle istihdam seviyesinde nisbeten düşecek ve işsizlik daha da önem kazanacaktır.

Ülkemizin ihracatı yapısal katılığa sahip olduğundan, geçmişte olduğu gibi gelecekte de ihracatımızın arzu edilen bir hızla artması

(25) André MARCHAL : l'Intégration Territoriale, puf 1965, s. 73.

Konjonktürel ve Strüktürel Sakıncalar

beklenemez. «Az çok hakim olucu durumlarına göre, çeşitli milletlerin işsizliği ihraç etmede eşit olmadıkları söylenebilir» (26). Bir çok ülkede, işsizlik sorununun tesiriyle himayecilik, istihdam hacmini muhafaza ve seviyesinin yükseltebileceğinden savunulur (27).

Ayrıca entegrasyon, bazı münasebetlerin ve bilhassa döviz kurlarının istikrarını gerektirir. Bu sebepten ötürü, dış ödemeler dengesini sağlamak için Türkiye tarafından döviz kurlarında yapılan ayarlamalar, gümrük birliğinde sık sık başvurulabilecek bir çarede değildir. Diğer yandan üretim, tüketim ve yatırım gibi makro büyüklükler birbiriyle bağdaşacak biçimde gelişmelidir. Bunlar arasında farkın belirmesi, istikrardan uzaklaşılması entegrasyon ideali bakımından haklı gösterilemez (28). O halde belirtilen sonuçları verebilecek bir bütünleşme hareketi ne Türkiye ve nede AET tarafından savunulabilir, diyebiliriz.

II — Entegrasyonun uzun vadeli Strüktürel tesirleri : Türk ekonomisinin olumsuz ihtisaslaşması.

A.E.T. unun kuvvetli sanayiye dayalı kompleks ekonomilere ve buna karşılık, Türk ekonomisinin de gelişmekte olan sanayilere sahip olduğu göz önüne alındığında, entegrasyonun olumsuz sonuçları açıkça belirir. Serbest rekabet pazarı yolu ile farklı seviyedeki ekonomilerin sıkı münasebete konulması, sanayileşmesi frenliyerek uzun vadede ekonomimizin arzulanmış yapısal değişikliklere kavuşmasını önleyebilir.

Eşit güce sahip olmıyan ekonomiler arası mübadelelerde Hamilton (1870) de Amerikada, F. List (1848) Almanyada ve yine Carey (Amerikada) az gelişmiş ülkeler için, himayeciliği savunuyorlardı. Bu yazarlar, yeni sanayilerin doğup, büyümeden yok olmalarını önlemek amacıyla himayenin gereğini belirtiyor ve sorunu, milletlerin sanayi potansiyeli açısından ortaya atıyorlardı.

(26) M. BYÉ : Relations Economiques Internationales. Dalloz 1965 s. 310.

(27) İhtisaslaşmayı takiben, boş kalan çalışma gücü diğer iş kollarında kullanılmazsa ve ekonomi aynı üretime daha az iş gücü ile elde ederse; ihtisaslaşma işsizlik yaratır.

(28) M. BYÉ : Problèmes Economiques Européens. Cujas 1970 s. 372.

Türk sanayisinin A.E.T. sanayisiyle nitelik ve nicelik bakımından yapılacak karşılaştırılması, zayıflığını açık olarak gösterdiğinden bu iki ekonominin bütünleşmesi ülkemizi sanayi gelişmesini frenleyebilecektir. Bilhassa rakip sanayilerin, büyük yaşama güçlükleri yeni sanayilerin ise kurulma güçlükleri ile karşılaşması muhtemeldir. Böyle bu durumda Türkiyenin sınai gelişmesi frenlenmiş olacağından ekonomimiz sanayiye oranla daha düşük verimliliğe sahip ziraatte ihtisaslaşmaya zorlanacak demektir. Bu sebepten AET ile hızlı entegrasyon, istihsal yapısını ve ihtisaslaşmayı olumsuz yönde etkileyerek, AET ile aramızdaki ekonomik eşitsizliği daha da çoğaltabilir, kanısındayız.

1. —Sanayi Sektöründeki gelişmenin yavaşlaması

Rakip sanayilerin mücadelelerinin sonuçları bir yana, Avrupa sanayisinin Türk sanayisi üzerine yapacağı tesirin açıklanmasında, aydınlanmasında sınai yapının dikkate alınması gerekir. Türk sanayisi, daha çok geleneksel sanayi karakterine sahip olduğundan, gelecekteki modernizasyonunun tamamen yeni ve ileri sanayilerin sürüklenme tesirine (effet stimuleur) tabi olması beklenir.

Malûmdur ki istihsal seviyesinin yükselmesi üretilen mal miktarları arasındaki oranı ve böylece sanayiler arasındaki ilişkileri değiştirmektedir. Bu yüzden de bazı yeni sanayiler doğmakta ve diğer bazıları kaybolmaktadır. Her branşda sınai yapının muntazam gelişme halinde bulunmadığıda bilinir; oysa bu yapının, gelişmekte olan toplum ihtiyaçlarına cevap vermek için gerekli dinamizme sahip olması gerekir, kabaca ve açık olarak olay şudur: büyüme, her sahada aynı anda belirmez; değişik oranlarda büyüme kutuplarında (pôles de croissance) veya özel noktalarda belirip çeşitli kanallarla ve değişen etkilerle bütün bir ekonomiye yayılır. (29).

Türk sanayisinin zayıflığı, önce A.E.T. undaki benzer faaliyet kollarında aynı güce sahip olmamasıyla belirir. Bundan başka Türkiye A.E.T. gibi kalkınma kutuplarına sahip olmadığı gibi mukayese yapılabilecek seviye ve önemde tamamen yeni ve modern sanayilere sahip de değildir. Asrımızda sağlam bir sanayiye sahip olmak için birçok ülkelerde, kompleks kalkınma (development complexe) biçimi-

(29) F. PERROUX Note sur la notion de «pôle de croissance» Ec. App. 1955.

mi yaygınlaşmaktadır.

Bundan başka tarafların rekabet edecek sanayilerinin karşılıklı güçleri bilinmelidir. Ayrıca ülkemizde, yeni sanayilerin doğma güçlükleri ile eski sanayiler aleyhine yaratacakları olumsuz etkilerin incelenmesi de gerekir.

A. — Eski geleneksel Sanayiler için güçlükler.

Esasında Türk sanayisinin AET' nunkine nisbette zayıflığı, sanayileşme seviyesindeki düşüklükle beraber benzer sanayi kollarındaki düşük verimlilikten doğmaktadır.

Ülkemizde üretim faktörlerinin bileşiminin işçi başına verimliliği düşürdüğü görülür. Öte yandan sanayimiz çok az içsel ve dışsal tasarruflardan yararlanmaktadır. İşletme büyüklükleri ile verimlilik arasındaki ilgi açıktır. İşletmelerin büyümesi, yüksek kapitalistik dereceden ve ileri teknolojiyen yararlanarak istihsal metodlarının uygulanmasını kolaylaştırarak, küçük boyutlara sahip rakip firmalar karşısında ezici bir güce sahip olmayı mümkün kılar. Bu suretle öngörülen bir takvimle AET ve Türkiye arasındaki entegrasyonun ilerlemesi sonucu serbest rekabeti önleyen gümrük duvarları ve benzer engeller ortadan kaldırılacağından, küçük boyutlu firmaların güçleri ve yaşama ümitleri dev firmalar önünde azalmış olacaktır.

Türkiyede küçük firmalar, daha çok ülke içerisine serpilmiş durumdadırlar; buna karşılık AET' sanayii ileri bir konsantrasyon ve aynı iş kolundaki firmaların birleşmesi (fusion) ile oluşmaktadır. Türkiyede «küçük işletmelerin yaygın olduğu sahalarda özel teşebbüs hakim olduğu halde, büyük sanayiler son yıllara kadar yalnız devlet eliyle kurulmuştur» (30).

AET unda sınıf firmalarının % 60 ı 100 ün üzerinde işçi çalıştırmalarına rağmen, ülkemizdeki firmaların % 75 i, 26 dan daha az işçi çalıştırmaktadır (31). Bu nedenle boyutlar ve avantajları dikkate alınınca, AET ile Türkiye firmalarının eşit olanaklara sahip olmadıkları görülür. İçsel ve dışsal tasarruflar arasındaki ilişkinin oluşturduğu mekanizma, devamlı olarak Avrupa sanayisi lehine işlemektedir. Fakat buna rağmen, ileri konsantrasyon ve Avrupadaki

(30) H. CILLOV : AET karşısında Türk sanayisi, İstanbul 1967. S. 278.

(31) P. MAILLET : l'Economie de la CEE. sirey 1968 S. 87.

sınai firmaların boyutları, Türkiye ye nazaran sahip oldukları yüksek verimliliğin sebeplerinden, sadece bazılarını oluştururlar. Konsantrasyonu derecesindeki ve firma boyutlarındaki farkı açıklamak güç değildir.

AET ülkelerinde büyük çapta yatırımları gerektiren, bölünme olanağından yoksun ileri teknolojinin uygulanmasıyla modern sanayiler doğduğundan, bu ileri sanayide bulunan firmalar çok sayıda vasıflı işçi istihdam eden dev işletmelerdir. Milli hududlar içersinde iyi örgütlenmiş ve bütünleşmiş (entegré) bir pazar, sadece büyük firmaların gerçekleştirebilecekleri seri üretimi teşvik edeceklerini biliyoruz.

Nihayet girişimci unsurların psikolojik davranışları, küçük firmaların birleşmesini (fusion) kolaylaştırır (32) Ülkemizin sınai ve ekonomik yapısı, büyük ölçüde, Türk firmalarının boyut küçüklerini açıklayabilir. Türk sanayisinin büyük kısmını oluşturan geleneksel sanayi kollarında konsantrasyon zayıf ve firma boyutlarında küçüktür. Gelişmiş ülkelerde büyük dev firmalar rekabeti karşısında küçük firmalar eriyip giderken, ülkemizdeki küçük firmaların hala var oluş sebebi H. CILLOV tarafından şöyle açıklanmaktadır. (33).

- Büyük sanayilere engel olan bazı amiller, küçük sanayinin kurulmasına mani olmamaktadır.
- Ağır gümrük himayesi ve fiat siyaseti, küçük sanayinin yaşamasını mümkün kılmaktadır.
- Vergiler ve sosyal mevzuat küçük sanayiye teşvik etmektedir.
- Zevk ve ihtiyaçların standardize edilmemiş olması küçük sanayiye teşvik etmiştir.

Kanımızca bu sebeblere aşağıdakilerinde ilavesi gerekir.

- Firmalar arasındaki rekabetin yetersizliği,
- İş gücünün bol ve sermayenin az olması sonucu istihsal faktörleri kombinezonu, küçük firmaların kurulmasını kolaylaştırır.

(32) BOURDIER de CARBON : ostacles à la croissance et organisation des marchés en pays sous développés. Revue de science financière 1958.

(33) H. CILLOV : op. cit. ve Türkiye ekonomisi. İstanbul 1965. S. 301.

Aynı konuda, Gülten KAZGAN şirketlerin hukukî statüleriyle ilgili bir hususu hatırlatmaktadır (34) ülkemizde sanayi firmalarının büyük bir kısmı şahıs şirketleri olduğu malumdur. Sermaye şirketlerine doğru olan gelişmeye rağmen, sanayide kapitalizm henüz yerleşmemiştir. Tercih edilen bu hukukî statüsüne firma boyutlarını frenlediği bir gerçektir. Yeterli mali olanaklara sahip olmayan Türk sanayisinin gelişebilmesi için gümrük himayesinin uzun yıllar için gerekli olduğuna inanıyoruz. Nitekim birliğe giren ülkeler grubu Türkiyeden çok daha fazla kalkınmışsa, gümrükleri sıfırına indirme politikası, Türkiye kalkınmasını durduracak, büyümenin üst ucunda olan yeni, endüstrileri yıkacaktır. Bu nedenlerden dolayı AET'ye üyelikle Türkiyenin kalkınması bağdaşamaz» (35) Bir başka husus Global açıdan Türk sanayisinin AET ununkine nazaran verimliliğinin düşük olmasına karşılık, her sektörün rekabet kapasitesine anılabilmek için ayrıntılı bir inceleme yapmak gereklidir. Her milli ekonomide düşük verimliliğe sahip firma ve sektörler yerlerini yüksek verimliliğe sahip rakip firma ve sektörlerle bırakmak için zamanla tasviyeye uğramaları tabiidir. Bu husus entegrasyonun geçiş dönemi hastalığı olup, böyle bir dönemde yıkımın fazla olmaması şüphesiz etkili tedbirlerin alınması gerekecektir. Ayrıca faaliyet kollarındaki fiyat karşılaştırmaları ve malların kalite farkları dikkate alınmadan AET unda verimliliğin yüksek ve Türkiye de düşük olduğu varsayımından hareket de yanıltıcı olabilir. Bu arada ücretlerin seviyesinin de dikkate alınması lâzımdır. Mukayeseli avantajlar olmasa bile, gelişmekte olan bir ülke, bazı hallerde sanayileşirken sosyal maliyeti sıfır olan işgücünden yararlanabilir, başka bir ifade ile işsizliği ihraç edebilir. Yeni sanayiler, kuruluş zorlukları dönemini yaşarken, verimlilik farkı genel olarak ve büyük ölçüde ücret farkları ile telafi olunur. (36).

Ve bu nedenle, daha gerçekçi bir açıdan durumun değerlendirilmesi için, fiyatların karşılaştırılması gereği ortaya çıkar. Sadece verimlilik sorunuyla yetinilmemelidir. Çünkü «sorun bu kadar basit

(34) Gülten KAZGAN : Ortak pazar ve Türkiye, İstanbul 1970. S. 164.

(35) Ahmet AKER : Türkiye Endüstrisi ve Ortak Pazar, İstanbul, 1970 S. 54.

(36) A. EMMANUE : l'Echange Inégal. Maspero 1968. S. 38 ve 188.

ve mutlak olarak görülürse, ortaklığımız bir felaket olacaktır» (37) denilebilirde.

AET una entegrasyon sürecimizin ilerlemesi ile Türkiye bu topluluk ülkelerine olan sanayi ürünleri ihracında bir tehlikeyle karşılaşması hiç bir zaman söz konusu değildir. Esas sorun milli pazarımızda AET ye üye devletlerin hakimiyetine girmek tehlikesinden kurtulmaktır.

Türkiye'nin ihracatındaki mamul maddelerin oranı 1967 de %15, 1975 de ise %27 olduğu ve sınaî üretimin milli gelir içerisindeki payı da düşük bulunduğundan sanayileşmemizin büyük ölçüde iç talep tarafından teşvik göreceği tabiidir. AET unun ihracatı içerisinde mamul ürünlerin payı % 80 in üzerinde bulunduğundan iç pazarlarımızın yabancı ürünlerle beslenmesi halinde Türkiye'nin sanayileşmesi frenlenmiş olacaktır.

Sanayimizin bugüne kadar yüksek bir himayeden istifade ettiğinden ekonomimizin tahammül edemeyeceği süratte bir entegrasyonu iç pazarda AET. unun hakimiyetini kolaylaştırır. Böylesine bir bütünleşme bazı sanayi kollarında yıkım, diğer bazı sanayi kollarında ise gelişmenin duraklaması ile birlikte ancak söz konusu olabilecek demektir.

B. — Yeni Sanayilerin Karşılaşacakları Güçlükler.

Ekonomik büyümenin gerçek motörü olan kompleks sanayi merkezlerinin doğmasından temel rolü oynayan, kuruluş yıllarında yüksek maliyete sahip sanayilerin gelişmesi, entegrasyon tarafından frenlenebilir. Ülkemiz için bu çeşit sanayilerin kurulması hududlu geçici bir himayeyi gerektirmektedir. Türkiye AET ülkeleride mukayese edebilecek seviyede tamamen yeni ve modern sanayilere sahip değildir. Geleneksel sanayi kolları bir tarafa bırakılırsa yeni ve modern sanayi kollarında, AET nun Türk sanayisine üstünlüğü açıktır. «Geri kalmış bir bölgede himayecilik, yeni ve gerekli sanayilerin kurulmasına yardım eder», bu sanayiler himayesiz kalırsa yabancı rekabetin önünde ezilirler» (38).

(37) M. ETE : probleme der assozierung der Turkei mit der Europaischer Wittschhaftge mein schaft, Münih 1963 S. 61.

(38) André MARCHAL : l'Europe solidaire V, I. S. 89.

Konjonktürel ve Strüktürel Sakıncalar

Atom ve elektronik sanayii, mekanik otomobil ve uçak sıderüji metulurji sanayii gibi yukarıda belirttiğimiz yeni ve modern sanayilerin Avrupa ekonomisinde aynı olmaları, sadece bu çeşit sanayilerin Türkiye de doğup gelişmesini önlemekle kalmayıp, aynı zamanda eski geleneksel sanayilerinde kuvvetlenmelerine ve rekabt güçlerinin arttırılmasına dolaylı biçimde yardım ederler. Bu tür sanayilerin Türk sanayisinin gelişmesine olumsuz etkileri iki yolla söz konusudur. 1) Yenilik ve verimlilik tesiri 2) büyüklük tesiri.

a. — Yenilik ve Verimlilik tesiri (innovation et l'effet de productivité.)

Çağımızda yenilikler, ferdi çalışmalardan değil, geniş mali olanakları bu yolda harcaıyabılen büyük dev firmaların ilmi ve teknik araştırmalarından doğmaktadır. Araştırma ve informasyon personeli ile bilimsel ve teknik personelin işgal ettiği yer bu tür sanayilerde ön plandadır. Böylece yaratılan yenilikler, yatırım ve mal mübadelesi kuralları ile yayılmadan daha önce, doğrudan doğruya geleneksel sanayilere sıçrarlar.

Bir maddenin, yeni bir ürünün, makine ya da metodun bulunması, satın alınan inputlardan fiat düşmesi sağlıyarak geleneksel sanayilerde verimliliğın artmasına katkıda bulunur. «Yenilik yaptıkları ölçüde modern sanayilerin herbiri diğere nazaran ve hepsi bütün sanayiler için sürükleyicidirler.» (39). Bu tür sanayiler, satışları ile sanayi yapısının yenilenmesinde ve gençleşmesinde çok gerekli bir rolü yerine getirirler.

Bununla beraber istihsal örgütünü değışmeye zorlıyan bu yeniliklerin ülkemize yapılması zorluklarla karşılaşılır. Zira geri kalmış ülkeler sanayisinin, esneklik ve reaksiyon hızından yeterince yararlanamıyan ve fazla zaman alıcı taklit ve kopyacılık yolu ile gelişmeyi arkadan takip ettiği bir gerçektir. Geleneksel sanayiler için bile, Schumpeter'in anladığı manada müteşebbis yetenekleri, AET ile ülkemiz arasında farklı bulunmaktadır. Bunlara ilâveten vasıflı iş gücünün miktarı ve sermaye noksanlığı yeni bir faaliyetin doğmasını ve yeni bir üretim örgütünün kurulmasında şartlandırmaktadır. Bu nedenlerle, Türkiye modern sanayilerden doğan yeniliklerden ya-

(39) F. PERROUX : l'Indépendance de la Nation, Paris 1969. S. 248.

rarlanarak geleneksel sanayinin verimliliğini yükseltmekte modern ekonomilere eşit olanaklara sahip değildir. «Eğer bir ülke teknik yönden düşük bir seviyede bulunuyorsa, dış ticaretinin yapısında bunun izlerine taşır; ihraç ettiği mallar, az ithal ettiği mallar çok tekniği ihtiva eder. Uzun vadede, istihsal yapısı, bundan zarar görür ve düşük teknik seviyeli sanayiler hakim durumda olurlar» (40). Bu nedenle hızlı bir entegrasyon, Türkiyenin sanayi yapısındaki gelişmeyi frenliyecekti.

b. — Büyüklük tesiri.

Tamamen yeni ve modern sanayiler, genellikle sürükleyici (motrice) sanayilerdir; yani istihsellerinin artma hızı genel sanayi istihsalının artma hızından daha yüksektir. Bu tür sanayilerin bütün ekonomiye ilâve ettikleri pazarın genişliği kendi pazarlarından daha büyüktür. O halde herhangi bir sanayi koluna yönelen daha yüksek bir talep, onun daha çok gelişmesine yardımcı olur. «İki firma sadece fiyat nedeniyle birbirine bağlı olmayıp, bunlar aynı zamanda pazar ve satış olanakları ile de münasebetedirler; bu işe dışsal tasarrufların yeni bir tarifidir» (41). Aynı zamanda bu sanayiler, yeni bir pazarın tehlikelerini göze alan ileriye ait tahminlerden doğdukları cihetle diğerlerinden daha yüksek bir verimliliğe sahiptirler ve diğer sanayilere sattıkları düşük fiyatlı mallar nedeniyle onların verimliliklerinin artmasına da katkıda bulunurlar. Küçük firmalarca bu şekilde sağlanan avantajlar, E. GANNAGÉ tarafından diğer sanayilerin gelişmesi nedeniyle bir sanayinin yararlandığı maliyet düşmeleri» (42) anlamına gelen dışsal tasarruf diye isimlendirilmiştir. Esasen sürükleyici yatırımlar dışsal tasarruf doğuran yatırımlar olarak anlaşılmalıdır.

A. HIRSCHMANN'a göre bir sanayi için bağımlılık derecesi aşağıdaki unsurları hesabıyla ölçülebilir. (43).

- 1° — Nihai talebe değil, diğer sanayi kollarına yönelen üretimin toplam üretime oranı;
- 2° — Diğer sanayi kollarından gelen talebinin toplam üretimdeki payı.

(40) F. PERROUX : op. cit. S. 220.

(41) F. PERROUX : Note sur la pôle de croissance. Ec. App. 1955.

(42) E. GANNAGÉ : Economie du développement, puf, 1962 S. 124.

(43) A. O. HIRSCMANN : Strategie du développement économique. S. 124.

Konjonktürel ve Strüktürel Sakıncalar

Kuşkusuz kalkınma seviyesine göre değişen, sürükleyici yatırım ve teşvik edici sanayilerin kesin listesini yapmak olanak dışıdır. Fakat ülkeler için çeşitli sanayilerin birbirine bağlılık derecesini hesaplama mümkündür (44). Nihayet kalkınma kutuplarının ve teşvik edici sanayilerin «Büyük ekonomik üniteler olarak millî devletlerin refah unsurları ve güçlü silâhları olduklarını» (45) söyleyebiliriz. Bu tür sanayiler bazı ekonomistlerce «sanayileştirici sanayiler» olarak görülmektedirler.

Sanayileşmeden hayat seviyesinin yükselmeyeceğini gözönünde tutan ekonomistler «sürükleyici tesirleri nedeniyle (effet d'entrainement) üretim sürecinin en yüksek aşamasında yer alan bazı sanayilerin, gelişmekte olan ülkelerde öncelikle kurulmasını haklı bulmaktadırlar» (46).

Bir başka açıdan ve daha geniş olarak, ileriye ve geriye (en aval et en amont) doğru dışsal tasarrufların avantajlarını ülkemizde ya da bir birliğe sağlayabilecek bir seri yatırım yaratıp yaratmamlarına bakılarak da sanayiler değerlendirilebilir. Fransa otomobil sanayisine ait aşağıdaki rakamlar insanı hayrete düşürebilir: Çeşitli tahminlere göre otomobil sanayii üretim fabrikalarında 170.000 ve bağlı atelyelerde (sous traitance) 260.000 kişi çalışmaktadır. Fakat otomobil fabrikadan çıkmadan evvel, daha bu ön sektörde yaratılan iş sahasıdır. Buna satış, yedek parça tedariki, garajcılarının tirmircilerin ve akaryakıtcıların oluşturduğu ön sektöründe ilâvesi gerekir. Böylece toplam olarak 1.400.000 kişinin otomobil sanayiinden geçirdiği anlaşılmaktadır (47).

Eski geleneksel sanayilerin ve genel olarak ekonomik faaliyetlerin, sürükleyici sanayilerin avantajlarından yararlanma olanağı, onların yakınlarında kurulmuş olmalarına sıkıca bağlıdır. Türk ekonomisinin Avrupa uzun Coğrafi mesafeye ayrılması, kuşkusuz yararlanılacak avantajları sınırlayacaktır. Buna karşılık, AET. ülkelerindeki geleneksel sanayiler, bu avantajlardan daha yüksek oranda yararlanabileceklerdir. «Sürükleyici sanayilerin yaratacağı ekonomik

(44) A. O. HIRSCMANN op. cit S. 125.

(45) S. B. MANNUEL Op. Cit. S. 185.

(46) F. PERROUX Note sur la nation de pôle de Croissance

(47) C. V. VASSEUR, U. MİMBANET, M. HILLAIRET. les Industries de l'alimentation, puf 1966 S. 46.

faaliyet, bu saniylere coğrafi olarak yakın bulunan alıcı ve satıcı durumundaki sanayilerde daha çok olacaktır, ve coğrafi mesafe yararlanılacak avantajları az çok sınırlıyacaktır» (48).

Kalkınma kutuplarının doğuracağı büyümenin yayılışı elbette bir milletin hudutlarını aşmakta ve coğrafi olarak komşu ülkelere ulaşabilmektedir. (Ruhr Örneği). Bu bir havuzun ortasına atılan taşın doğurduğu merkezden kenara doğru zayıflayarak giden dalgalara benzetilebilir; kompleks kalkınma merkezlerince yaratılan sürüklenme tesirinin mesafenin kısa olması halinde daha kuvvetli oluşu normaldir. (49)

Dış mübadele ve ekonomik ilişkiler yoluyla doğacak sürüklenme tesirine gelince bu, daha çok, bütün bir ekonominin gayretlerine, sanayisinin büyüme hızına ve dinamizmine bağlıdır. Hudutların açılması ise teşebbüs fikrine itici bir güç katmakla beraber, «geniş aracı sınıflarının kısmen zayıf bir ziraat ve eski sanayilerin adaptasyon güçlükleri ile karşılaşacağı açıktır. (50). Girişinci sınıfın durumu, sermaye ve vasıflı eleman noksanlığı, diğer unsurlarla birlikte, dışardan gelen sürüklenme tesirini sınırlandırdığından, «kalkınmış bir ülkedeki büyümesinin geri kalmış bir ülkeye doğru intikali hiç bir zaman otomatik olarak gerçekleşmez.» (51)

Zamanlarla tahminlerin tamamen tersine, kalkınma kutuplarıncı Türkiyedeki sermaye ve vasıflı iş gücünün masedilmesi sonucu duraklama tesiri (effet de Stoppage) meydana gelebileceği düşünülebilir. Türkiye'nin AET una süratle entegrasyonu, ancak sermaye hareketleriyle gelişmiş ülkelere geri kalmış ülkelere sıçrayan iyimser büyüme tezine (Croissance transmise) ters düşmektedir.

Özetlersek Türkiye ile AET arasındaki gümrüklerin kaldırılması, ülkemizin sanayi kalkınmasını tehlikeye sokabilecek, Entegrasyon, AET nun Türkiye üzerinde yapısal hakimiyetini (l'Emprise

(48) M. FLAMANT : Concept et usage des Economies externes. Rev. d' Éc. pol. 1966.

(49) A. MARCHAL : l'Intégration Territoriale, puf 1965 s. 70.

(50) E. RIDEAU : Euraton, Marché Commun et CECA. Paris 1957 s. 122.

(51) A. MARCHAL : op, cit s. 71.

de structure) arttırarak ekonomik ve hatta politik bağımsızlık derecesinin azaltılması neticesini doğurabilecektir. (52)

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar bize şunu göstermektedir: Türkiye'nin ani olarak veya tahammül edemeyeceği bir hızla AET içersine itilmesi, ileri sanayi ekonomilerinin kurallarından doğacak yıkım ve sürprizleri ülkemize getirebilecektir. Türkiye'nin denetleme olanağına sahip olamayacağı endüstriyel, teknik ve ekonomik değişiklikleri kabul edemeyeceği ise gayet açıktır.

2 — Ziraatte ihtisaslaşma

Hizmetlerin hemen hemen tamamı, uluslararası mübadelelerin dışında bulunduğundan entegrasyon, sanayileşmenin hızını frenleyecekse, Türkiye bir ziraat ülkesi olacak ve ziraatte ihtisaslaşmak zorunda kalabilecektir.

Ancak serbest mübadele halinde, sanayinin gelişmesi sadece ekonomik açıdan vazgeçilmez bir hedef midir? «Serbest mübadele tam ve her ürünün fiyatı, üretim faktörlerine eşit ödemede bulunmayı sağlıyorsa, mukayeseli avantajlara göre örneğin muz üretiminde ihtisaslaşan bir ülkenin, makine teçhizat üretiminde ihtisaslaşan bir ülkeden daha az zengin olacağını nedeni anlaşılamamaktadır.» (53) Bu nedenle ziraatte ihtiraslaşmanın sakıncalarını göstermemiz gerekir; A.E.T. una katılmamız, sanayileşmemizi frenlese de buna mukabil **ekonomik olarak** ileri süreceğimiz hiç bir karşıt fikir yoktur denilebilir. Uluslararası mübadeleler için belirtilen ve bu paragrafın esasını teşkil edecek bu soruna gecmezden evvel, ziraatte ihtisaslaşmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini kısaca belirtmekte yarar görmekteyiz.

A — Ziraatte ihtisaslaşmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri

Sanayi sektöründe meydana gelen ve sonradan ziraat sektöründe tatbikata konulan yenilikler nedeniyle, ziraatin, genel olarak,

(52) F. PERROUX : Indenpéndice de la Nation Paris 1969 s. 117. Yapısal hâkimiyet (Emprise de Structure) B nin kararını A nın kararına bağılyabilen, bir A bütünüünün bir B bütünü üzerinde az çok devamlı olarak uyguladığı asimetrik işlemlerin bir kombinezonu diye tarif olunur.

(53) A. EMMANUEL : op. cit. s. 186.

sanayi tarafından modernleştirilip, teşvik gördüğü kabul olunur. Makineler, suni gübre, tohum ıslahı, haşaratla mücadele vasıtaları, ziraatte maliyeti düşürmek ve verimliliği arttırmak için sanayi sektörü tarafından temin olunur. Aynı şekilde sanayi, ziraatte verimlilik ve rantabileteyi arttıracak muhafaza ve transformasyon metodlarını geliştirmektedir. Bu nedenlerle ziraat sektörü bizzat yenilikler getirmek gücünden yoksulsa, sanayi sektöründen gelecek teknoloji ziraattaki ihtisal ve verimliliği sağlayacak tek teminatır.

O halde ziraat sektörünün, ekonomik gelişmenin devamı ve hızlandırılması için dayanılabilecek rehber veya anahtar sektörlerden (secteurs - clés) biri olma olanağı yoktur, keza yenilikleri kabulde de esnek değildir (54). Hatta ekonomik havalanma (take - off) sürecinde etkisiz veya sanayiye oranla çok az bir öneme sahiptir.

Entegrasyondan evvel bir ziraat ülkesi herhangi bir sanayi ülkelerine nazaran daha düşük bir hayat seviyesine malik bulunacağı cihetle entegrasyonun sağlayacağı yüksek hacmindeki mübadele ve üretim faktörleri dolaşımı, üye ülkelerin hayat seviyelerini az çok eşitlemeği yardımcı olabilir mi? Bir ülke içerisinde sektörlerdeki verimlilik farkı olağandır, bu nedenle de gelir seviyelerinde sektörden sektöre değişmektedir. Ziraat sektörünü modernleştirme ve verimliliğini yükseltmek amacıyla sanayileşmiş ülkelerden gelebilecek sermayenin miktarı örneğin ne olabilir? Ya da olmalıdır? Kanımızca bu sorular teoriden çok entegrasyon politikası cevap verebilir.

Ancak gelir seviyesi bakımından, ziraat sektörünün diğer faaliyet kollarındaki eşit kapasiteli üreticilerle mukayese olanağına sahn olabilmesi için emek, sermaye ve tabii kaynak gibi faktörlerin ahenkli gelişimi gerekir (55).

Biliyoruz ki statik karakteri diğer sektörlerde doğan yenilikleri tatbikata koymadaki ihmal ve gecikmesi, büyümeye sürecindeki nötr rolü ve mevsimlik noksan istihdamdan baska istihsalinde Coğrafya ve iklim şartlarını bağlı olması nedeniyle; ziraat sektöründe verimlilik nisbeten zayıftır. O halde ekonomik büyüme, istihdam seviyesi sabitken, verimlilik derecesine bağlı olacağından

(54) R. BADOUIN : Le rôle du secteur agricole dans la phase du développement économique. R. de scs. financière 1960 s. 617.

(55) K. BRANT : La Stratégie du développement agricole. Rev. d'Ec. pol. 1965.

her hengi bir ülke entegrasyonunun hatırı için verimli sektörleri diğ er ülkelere bırakarak ziraat sektöründe ihtisaslaşmayı kabul etmez.

B — Ziraatte ihtisaslaşmanın dış ticaret üzerindeki etkileri:

Ziraatte ihtisaslaşmanın büyüme üzerindeki olumsuz etkilerinden başka, uluslararası ekonomik ilişkilerde de sakıncalar doğurur: Dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi, ziraî ürün ticaretindeki gelişmenin yavaş oluşu, ihracat gelirlerindeki dalgalanmalar.

a — Dış ticaret hadleri sorunu (56)

Genellikle gelişmekte olan ve ziraî ürün ihraç eden ülkelerin ticaret hadlerinin gelişimine değinen tartışmalar, uzun zamandan beri devam etmektedir. Özel araştırmalar ve Birleşmiş Milletlerin istatistik servisi geri kalmış ülkelerin ticaret hadlerinin aleyhe dönüğünü belirtmektedir. Ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinden, daha çok ziraî ürünler sorumludur. Yalnız modern sanayinin ihtiyacına cevap veren ve dinamik ilk maddeler arasında yer alan kauçuk petrol, uranyum, bu olumsuz gelişmeden mesul değillerdir. «Mamül madde fiatlarına oranla ilk madde fiatlarının uzun vadeli gelişimi, XIX. asrın ikinci yarısından, ikinci cihan harbinin başına kadar bir düşme kaydetmiştir. İhrac olunan belli bir hacimdeki ilk madde ile satın alınabilecek mamül madde miktarı, yarım asırdan biraz fazla süren bu dönemin sorunda başlangıcındakinin ancak % 60 ını temsil ediyordu.» (57) Bu nedenle ziraat ülkelerinin bir birim ihracattan satın alabilecekleri mamul ürün miktarı sürekli azalmaktadır. «Kuşkusuz denilebilir ki, ihraç olunan ilk maddelerin nisbeten azalması, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesini kamçılacaktır; ama bu düşme, techizat mallarının ithalât olanağını da azalttığından, yine bir sefer daha bir kısır döngünün içinde kalınmaktadır.» (58).

- (56) Konu üzerine kanımızca en iyi araştırma, A. EMMANUEL : Op. cit.
- (57) O.N.U. 1912 II. A.I. EPS : L'instabilité des marchés d'Exportation des pays Insuffisamment développés P. 1.
- (58) Elias GANNAGÉ : l'Economie du déveoppement, puf. 1962. s. 125.

«Fiat dalgalanmalarından doğan ticaret hadlerindeki aleyhe dönmenin millî gelir üzerinde yarattığı büyük tesir, kredi ve dış yardımların arttırılması ile de telâfi edilmez.» (59) Bu nedenle, ihracat hacminin arttırılması hayatı öneme sahip olmuştur, bu hedefe varmada, ziraat ülkelerinin ihracaat ürünlerini çeşitlendirmesi, dışa dönük satınalma gücünü arttırarak, ticaret hadlerinin aleyhe dönmesini önlemeğe yardım eder diye düşünebiliriz. (60)

Dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinin sebeplerine gelince zirai ürünlerin arz ve talebindeki gelişmeyi her şeyden önce göz önünde tutmak gerek (61). İkinci olarak da, ziraat ülkeleri ile sanayi ülkelerinde mübadeleyi gerçekleştiren sektörlerdeki verimliliklerin değerlendirilmesi lâzımdır.

Mübadelede bulunan ülkelere dikkat edildiğinde, genel olarak verimliliğin artışı, gelişmiş ülkelerde, gelişmemiş ülkelere daha hızlıdır. «1872 ile 1952 arasında, çeşitli bölgelerin ihracat sektöründe verimliliğin gelişiminde Batı Avrupa % 210 luk bir artış kaydetmesine karşılık geri kalmış bölgeler ancak % 57 lik bir üretimin gelişimi göstermişlerdir.» (62) Nevar ki, ticaret hadlerinin gelişimi, verimlilik oranlarının gelişimini yansıtamamaktadır. Sorun derinliğine incelenmek istenirse, faktörlere ait ticaret hadlerine bakmak (les termes de l'échange factoriel) icabeder. Zaten sabit bir ihracat ve ithalat yapısı bulunmadığından, tatbikatte ürünlerin gelişimini dikkate almayan net ticaret hadleri kullanılmaktadır. Bu hususdan başka, fiat endeksi kalitelerin gelişmesi nedeniyle de etgilenmektedir.

Matematiksel bir deneme ile aşağıda belirttiğimiz yazısında H. DENİS şu neticeye varıyor: Ticaret hadleri, iki ülkede iş saatlerine ödenen ücret oranıyla aynı yönde ve yine bu iki ülke de, emeğin verimlilik oranı ile ise ters yönde gelişmektedir. Eğer iki

(59) G. MYRDAL : Une Economie Internationale s. 350.

(60) Türkiyenin durumu için bakınız. Erol İyiboğurt : 1935-1969 dönemi Ticaret hadlerimiz ve İktisadî kalkınma. Bursa Akademi dergisi cilt II. No. 1. ss. 30-62.

(61) R. NURKSE : Le Commerce des pays sous-développés et les conditions de croissance. Cahiers de l'ISEA Sérié. p. no. 3 s. 21.

(62) H. DENIS : l'Evolution séculaire de l'échange entre l'Europe Industrielle et les régions sous-développées. Cahiers de l'ISEA Sérié p 1962. s. 4.

ülkede dağıtılan gelirler tam olarak eşitse ticaret bu iki ülkenin verimlilik oranını ifade eder. Gelişmiş ülkelerde işçi sınıfının yararlandığı sosyal mevzuat, entellektüel gelişimin sonucu bu sınıfın menfaatlerini savunmayı bilmek, geri kalmış ülkeler işçilerinden daha yüksek ücret almalarına olanak sağlamaktadır. Ülkeler arası mali mevzuat farklılıkları olduğu kadar fiat artışındaki farklılık ve tek bir parayla ifade etmek güçlüklerinden dolayı verimlilik oranları ticaret hadlerini açıklıktan yoksun kalmaktadır.

Teknik gelişmenin, ihtisaslaşma derecesi ve dolayısıyla da verimlilik sanayi ülkelerinde ziraat ülkelerinden daha yüksek olduğu malûmdur. Üstelik bir yandan sanayi ülkelerinin üstün pazarlık gücüyle iyi kurumlaşmış pazarı ve diğer yandan ziraat ülkelerinde, işlenen toprakların genişlemesi, pazar araştırmalarının noksanlığı ve para politikasının tesirlerine dikkat edilirse «gelişmiş ülkeler aleyhinde felâketimsi bir tezin ileri sürülmesi güç olacaktır.» (63)

Ticaret hadleri nedeniyle geri kalmış ülkelerin tüketicisi, sanayi ülkelerindeki yüksek ücreti ödediklerini biliyoruz. Serbest mübadele halinde ülkeler arasında adaletsiz bir mübadele söz konusu olacağından, ziraatle ihtisaslaşmanın kabulü zor ve hatta olanaksızdır. Bu nedenle «günümüzün geri kalmış ülkeleri için sanayileşmeyi hedef kılan dış ticaret hadleridir» (64) denebilir.

b — Ziraat ürünlerinin ticaret hacminin büyümesindeki yavaşlık

Geri kalmış ülkelerde ziraî yapı ile ticaret hadleri mekanizmasının olumsuz yönleri buldukları cihetle, sanayileşmenin gerekli kıldığı yüksek seviyeli ithalât acaba ziraî ürünlerin ihracatı arttırılarak sağlanamaz mı? Sorusu akla gelebilir, günümüzde sınaî üretim ve tüketim ziraî üretim ve tüketimden daha hızlı artmaktadır bunun nedenini Alman istatistikçisi Engel 1882 yılında daha sonra kendi adıyla anılan bir kanunda şöyle belirtiyordu: Gelir seviyesi yükseldikçe, yiyecek masrafların mutlak değer itibariyle artsa bile bu artış, toplam harcamaların artış oranının altında bulunmaktadır. Dünya ticaretinin yapısı, ulusal ekonomilerini gelişmesini az çok

(63) M. MORET : l'Échange International. Paris 1917 s. 120.

(64) A. EMMANUEL : Op cit. s. 187.

yansıtmaktadır. Dünya ticaretinin büyük bir kısmı sanayi ülke-
rince yapıldığından dünya ticareti üzerindeki bu ekonomilerin te-
sirini kabul etmemiz gerekir.

Sanayileşmiş bölgelerin ihracatı 1913 yılında dünya ticaretinin
% 53, 8 ini temsil ederken; 1861 de % 63,8 ini oluşturmaktaydı. Sa-
nayileşmiş ülkeler arasındaki ticarî mübadeleler, bilhassa mamül
ürünler ve donatım mallarına dayalı bulunmaktadır. Buna karşılık,
sanayileşmiş ülkelerle ilk madde üreten ülkeler arasındaki müba-
dele ise, gittikçe azalmaktadır. (65)

Sanayileşmemiş bölgelerin dünya ticaretinde payı 1953 de
% 31,8 iken, bu rakam 1961 de % 24,3'e düşmüştür. Ziraat ürünle-
rinin dünya ticaretindeki yeri 1913 de 92 endeksinden (1920 = 100)
1950 de 117'ye yükselmesine karşılık, sanayi ürünlerinin hacmi bu
dönemde 93 endeksinden 172'ye yükselmiştir. (66)

Temel ürünler kategorisi içersinde yiyecek maddesinin ithalatı
ise ham maddeler ve yakacak maddelerinin tersine azalmaktadır
(67). Dünya ticaretinin gelişimi, bir ziraat ülkesinin ihracatını arzu
ettiği kadar arttıramayacağı gösterdiğinden sanayileşme her geri
kalmış ziraat ülkesi için hayati bir önem kazanmıştır. «Sanayleşme-
miş bu bölgelerin geniş ölçüde dünya ticaretinin dışında kaldıkları
gerçektir. Ama herşeyden önce bu ülkeler ulusal ticaret dolaşımından
da yoksuldurlar.» (68)

Şimdi, ziraat ürünlerinin ihracatı, mamül ürünlerin ihracatına
nazaran daha az süratle arttığı bilinirken, entegrasyondan sonra
Türkiye, AET una yüksek hacimde ürün ihrac olanak ve olasılığına
kavuşabilecek midir? Eğer entegrasyoh böyle bir olanak sağlayacak-
sa taraflar, hemen hemen aynı oranda ihtisaslaşmanın avantajların-
dan yararlanabilecekler demektir. Fakat bu da olanak dışı görün-
mektedir, zira «1955 den beri Altılar Avrupası kendisine lüzumlu
olan her şeyi hemen hemen kendisi üretmekte ve yiyecek konusun-

(65) André MARCHA : l'Intégeration territoriale PUF 1965 s. 106.

(66) G. MARCY : op. cit. s. 520.

(67) Bkz. Cafer UNAY : A.E.T. ile ekonomik ilişkilerimizin gelişimi.
Akademi cilt II. sayı 2. ss. 586-613.

(68) H. DENIS : Croissance Industrielle et Commerce exteireur
Rev. d'Ec. pol. 1961 s. 188.

da, otarşık olmayan fakat otarşi benzeri veya nisbeten kendi kendine yeterliliği (autosuffisance) sağlayan bir rejimi uygulamaktadır.» (69)

İşte bu nedenlerden ötürü ziraat sektöründe ihtisaslaşma, mübadele hacmini yeterince arttırmadığından ve dış pazarlarda da satın alma gücünü azaltan ticaret hadlerinin aleyhe dönmesine yardımcı olduğundan dış ticaretin sağlayabileceği faydaları sınırlamaktadır.

C — İhracat gelirlerinde şiddetli dalgalanmalar:

Birleşmiş Milletlerin bir araştırmasına göre, 18 ürünün ihracatından sağlanan gelirlerin tutarındaki yıllık dalgalanmalar 1966 - 1961 arasında % 23'e yükselmektedir. Bu dalgalanmaların, fiat ve miktarlarla ilgili olduğu açıktır; fiatlarla miktarlar arasında bir bağıllık olduğu açıktır. Ayrıca fiat ve miktarlardaki dalgalanmalar, birbirini telâfi etmedikten başka, tersine istikrarı bozacak tarzda birbirleri üzerine etkili de olmaktadırlar. Öteyandan, temel ürünlerin her biri için fiat, hacim ve gelir istikrarları arasında bir korelasyon bulunduğu da bilmektedir. «Yiyecek maddeleri için fiatlar ve miktarların aksi yönlerde gelişme eğilimine karşılık, sanayi için lüzumlu ilk maddelerde hareket aynı yönde belirmektedir» (70). O halde yiyecek maddelerinin ihracat gelirlerindeki istikrarsızlık, diğer temel ürünlerinkinden daha da büyüktür.

Ziraî ürün ihracatçısı az gelişmiş bir ülkede, sermaye hareketleri ve görünmeyen kalem gelirleri, ihracat gelirlerindeki istikrarsızlığı telâf edemezse, o ülkenin ekonomik kalkınması için gerekli donatım mallarını hangi miktarlarda ithal edebileceğini önceden tayin etmesi de zorlaşacaktır. Eğer her ülke aynı fiat ve miktar dalgalanmasının tesirinde kalsaydı, herhangi bir ziraat ülkesi yine herhangi bir sanayi ülkesine kıyasla daha zayıf olamazdı. Ama gerçekler çok farklı şekilde ortaya çıkmaktadır, «ortalama olarak, ilk maddelerin devrevi dalgalanmaları ABD'deki toplam fiat endeksleri dalgalanmasından iki kat ve İngiltere'deki toplam fiat endeksleri dalgalanmasında da yarım kat daha kuvvetliydi.» (71)

(69) André MARCHAL : l'Europe solidaire II. s. 211.

(70) ONU : l'Instabilité des Machés d'Exportation des pays insuffisamment développées 1952 II. A.

(71) A.g.k. s. 17.

Ayrıca bütün fiyatlar aynı ölçüde ve aynı yönde değişmediklerinden, bir birim ihracatla satın alınabilecek mamül ürün miktarında, yıllık olarak % 14 lük bir dalgalanma görülmüştür.

Toplam dalgalanmaların bulunması için, devrevi yıllık dalgalanmalara mevsimlik ve arazi dalgalanmalarında ilâvesi gerekir (72). Aynı zamanda, yıllık % 18,7 olan nicel dalgalanmalara % 13,7 civarında bulunan birim değerindeki dalgalanmalarda eklenmelidir. Üstelik ürünlerin ortalama yıllık fiyat dalgalanmaları % 13 olmasına karşılık, maksimum noktaya nazaran devreyi dalgalanmalar ortalama olarak % 25 in üstüne çıkmaktadırlar. Yani dalgalanmalar şiddetli olmaktadır. «Bu rakkamların tetkikinden ihracat hacminin istikrarı büyük ölçüde bazı ürünlerin pazarlarının özel şartlarına bağlı olup, yıllık devrevi ve uzun vadeli dalgalanmalar söz konusu olduğunda, bu özel şartların istikrarı tayin ettiği anlaşılmaktadır (73).

Öte yandan, ihracat hacmini bir stoklama politikasıyla istikrara kavuşturmak olanağı varsa da böyle bir politika aşağıdaki zorluklarla karşılaşır:

- Stok saklama masrafları,
- Talep artışından emin olamamak,
- Arzın elastik olmaması.

Bununla beraber, ziraat ülkeleri stoklama politikası ve aşağıdaki tedbirlerle ihracat gelirlerinin istikrarını sağlamak olanağına kısmen sahiptirler:

- Ürünleri çeşit ve nitelikçe arttırmak,
- Pazar araştırmalarında bulunmak,
- Ticaret kanallarını geliştirmek.

İhracat miktarlarındaki dalgalanmaların, ithalât kapasitesini tayin eden ihracat gelirleri olduğu cihetle bu gelirdeki dalgalanmaların önemi elbette büyüktür.

«Araştırmanın kapsadığı dönem (1901 — 1945) topluca dikkate alınırsa, ihracat gelirlerindeki yıllık dalgalanmanın % 22,6 olduğu

(72) Henri GUITTON : Fluctuations et Croissance Économique, Dalloz 1967. s. 49-50.

(73) O. N. U. : op cit. s. 39.

görülür.» (74) İhracat gelirlerindeki dalgalanmaları fiyat ve satış miktarındaki dalgalanmalar oluşturmaktadır. Fakat belirtilen araştırmaya göre ihracat gelirindeki dalgalanmalar fiyat dalgalanmalarından iki defa daha şiddetli olduğundan bu dalgalanmaların daha çok miktar dalgalanmaları ile alakalı olduğu açık idi.

İhracat ürünlerinin sayılarının artırılıp kalitelerinin farklılaştırılması ile ihracat hacmi dalgalanmalarının şiddetini azaltmak mümkündür.

Gümrük birliğinin kurulması veya entegrasyonunun gerçekleşmesi ile, bir ülkenin yukarıda belirttiğimiz nedenlerle ziraat sektörü de ihtisaslaşmayı kabullenmesi beklenemez. Ekonomik bütünleşme halinde düşünce sahasında kalabilecek iki üç olanak vardır: Bunlardan birincisi her sektörde hayat seviyesini eşitlemeyi hedef almaz ve bu nedenle de böyle bir bütünleşme, ziraat sektörüne dayanan ekonomilerce arzulanmaz. İkinci birliğin her faaliyet kolunda hayat seviyesini eşitlemeyi hedef alır. Bu halde düşük seviyede verimliliğe sahip ziraat sektöründe çalışanların hayat seviyesi toplulukça sağlanacak yardımlarla yükseltilmesi gerekir. Bu durum ise birliğe dahil sanayileşmemiş ülkelerin ekonomik menfaatleriyle bağdaşmaz. Başdan itibaren saydığımız bir seri nedenlerden ötürü, bir ziraat ülkesi ile bir sanayi ülkesi arasında mesut bir birliğin kurulmasının çok güç olduğu görülmelidir. «Taraflar ülkelerin durumları çok rekabetçi veya benzer fakat potansiyeli olarak tamamlayıcı ya da benzer olmamaları halinde kurulacak bir gümrük birliğinin ekonomik refahın artmasına daha çok yardımcı olacağını» (75) düşünenler de vardır.

3 — Taraflar arasındaki eşitsizliğin artması.

«Birleştirici ilişkilerin esası, karşılıklı menfaatleri geliştirmek için müşterek bir girişin şeklinde görülebilir.» (76)

Buraya kadar verdiğimiz izahların ışığı altında, Türk ekonomisinin AET ile tam ve süratli bir entegrasyonu genellikle kabul olu-

(74) O. N. U. : op cit. s. 42.

(75) J. E. MEADE : The Theory of Customs unions s. 107. Amsterdam.

(76) P. E. Jacap and H. Teune : op. cit s. 5.

nan bu amaçdan ayrılmaktadır. Böyle bir entegrasyon sinâî gelişmeyi bloke edip, ziraatteki modernleşmeyi de süratle sağlayamayacaksa Türk ekonomisinin üretim yapısı da büyük değişikliklere uğramayacak demektir. Halbuki Colin CLARK'dan beri paylaşılan bir fikre göre ekonomik klakinma, verimsiz sektörlerden yani ziraattan daha yüksek verimli sektörlerle yani sanayi ve hizmetler sektörüne, yapılacak aktif nüfus transferi tarafından şartlanmıştır. Türk ekonomisi ve Avrupa ekonomisi gibi birbirini tamamlayıcı — bir ziraat ekonomisi diğeri sanayi ekonomisi ekonomiler arasında kolayca gerçekleşebilecek birlik, taraflar için pek faydalı olacağı benzemez. Zira, «Tamamlayıcı ekonomilerin birliği, ekonomik kalkınmayı kamçulamak şöyle dursun kalkınmanın frenlenmesine de sebep olur.» (77)

«Nihayet milletler arasında ekonomik eşitsizlikler büyük olup ve serbest uluslararası ticaretin hiç bir yerde, çeşitli ülkelerin gelirlerini ve üretim faktörleri fiyatlarının giderek eşitlenmesine katkıda bulunduğu görülmemiştir. Tam tersine, mal ve hizmet mübadeleleriyle, emek ve sermaye hareketleri, eşitsizliği arttıracak bir yönde tesirde bulunmuşlardır.» (78)

SONUÇ :

1963 tarihinde ülkemizle AET arasında imzalanan anlaşma hazırlık, geçiş ve son dönemi takiben, ekonomik olarak Türkiye'yi AET'una entegre etmek amacını gütmektedir. Hazırlık dönemi sona ermiş ve taraflar arasında 22 yılda gümrük birliği kurmayı gaye edinen geçiş safhası başlamıştır. Gelecek yıllarda, Türk ekonomisi ümit ve tahmin edilen gelişmeyi gösterip, kalkınma hedeflerini gerçekleştirmezse bu dönem için yüklendiği zorunlukları yerine getirmede güç durumlarda kalabilecektir. Entegrasyon politikası ile bu güçlüklerin tedbirlerinin önerilmesi elbette olanak içindedir. Fakat teorik yönden, bu güçlükler, kısa vadede entegrasyon hareketinin durdurulmasını veya yavaşlatılmasını düşündürecek niteliktedir.

(77) André MARCHAL : Intégration territoriale puf. 1961. s. 63.

(78) André MARCHAL : l'Europe solidaire V. I. s. 162.

Konjonktürel ve Strüktürel Sakıncalar

Uzun vadede ise böyle bir entegrasyon, sınıı kalkınmayı frenleyip ziraatte ihtisaslaşmayı gerekli kııarsa, sonuç olarak, taraflar arasındaki ekonomik eşitsizliği arttırabilecektir. Taraflar arasında ekonomik eşitsizliğin artması ise ne tarafların ekonomik menfaatleriyle ne birleşme ideali ve ne de 1963 de imzaladığımız anlaşmanın temel ilkeleriyle bağdaşır. Zira adı geçen anlaşma AET üyeleri ile Türkiye arasındaki ekonomik mesafeyi azaltmayı amaçlamaktadır.